

ШЕРЕМЕТ А. М.,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Інститут права імені
Іоаннікія Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»)

УДК 347.996

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.13>

ЕТИЧНІ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО МЕДІАТОРА

Стаття присвячена дослідженню статусу медіатора, етичним та кваліфікаційним вимогам до нього, проаналізовано європейський досвід визначення статусу медіатора та проект Закону України «Про медіацію» № 3504 в частині визначення статусу медіатора.

Зроблено висновок, що медіатором може бути фізична особа, яка проводить незалежну професійну діяльність, є нейтральною та безсторонньою (неупередженою). Така особа не повинна мати спеціальних повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору), а також конфлікту інтересів. Медіатор повинен пройти попереднє навчання та набути відповідну кваліфікацію, підтвердженням якої є документ, який видається суб'єктами, що здійснюють підготовку у сфері медіації, а також проходити підвищення кваліфікації. Населенню повинен бути забезпечений доступ до реєстрів (реєстру) медіаторів. Основними етичними стандартами медіатора є незалежність, безсторонність, конфіденційність, договірні засади співпраці зі сторонами конфлікту (спору).

Запропоновано: внести зміни та доповнення до проекту Закону України «Про медіацію» № 3504 в частині визначення статусу медіатора та визначити більш чітко можливість/неможливість проведення медіації кількома медіаторами одночасно; вимоги до попереднього навчання медіатора (в частині змістовного наповнення навчальних програм та необхідних медіаційних компетентностей), а також періодичності та обов'язковості/необов'язковості постійного підвищення кваліфікації медіатором; визначити правові засади діяльності медіатора (наявність статусу суб'єкта підприємницької діяльності чи здійснення професійної діяльності самостійно, особливості оподаткування такої діяльності) та можливість/неможливість її проведення адвокатами та нотаріусами; визначення можливості медіаторам засновувати органи самоорганізації та наділення таких органів функціями ведення реєстру медіаторів.

Ключові слова: медіація, альтернативні способи вирішення спорів, конфлікт, спір, угода, медіаційна угода, медіатор, законопроект.

Sheremet A. M. Ethical and competence requirements for the mediator

The article covers the study of the mediator's status, ethical and competence requirements for it. The European experience in determining the status of a mediator and the draft Law of Ukraine "On Mediation" No. 3504 in terms of determining the mediator's status were analyzed.

It is concluded that a mediator can be an individual who conducts independent professional activity, is neutral and impartial (unbiased). Such a person should not have any special powers to decide on the merits of the conflict (dispute), as well as conflicts

of interest. The mediator must undergo prior training and acquire the appropriate qualification, which is confirmed by a document issued by the subjects engaged in training in the field of mediation, as well as undergo the advanced training. The population should be provided with access to registers (register) of mediators. The main ethical standards of the mediator are independence, impartiality, confidentiality, contractual principles of cooperation with the parties to the conflict (dispute).

It was suggested: to introduce amendments and additions to the draft Law of Ukraine "On Mediation" No.3504 in terms of determining the status of a mediator and to define more clearly the possibility/ impossibility of conducting the mediation by several mediators simultaneously; requirements for prior training of a mediator (in terms of the content of training programs and the necessary mediation competencies), along with the frequency and mandatory/ optional continuing advanced training of a mediator; to determine the legal basis for the mediator's activities (the presence of the status of a business entity or professional activity independently, the peculiarities of taxation of such activities) and the possibility/ impossibility of its conduct by lawyers and notaries; to determine the possibility for mediators to establish bodies of self-organization and endowing such bodies with the functions of maintaining a register of mediators.

Key words: *mediation, alternative ways of resolving disputes, conflict, dispute, agreement, mediation agreement, mediator, draft law.*

Вступ. Криза судової влади та висока вартість судових процедур призвели до появи альтернативних способів врегулювання спорів (конфліктів), серед яких все більшого поширення в європейській країнах та світі набуває медіація. В Україні також питання медіації актуалізувалось в останні кілька років. Законодавець зробив кілька спроб врегулювати проведення медіації в Україні. У липні 2020 року Верховна рада України прийняла у першому читанні проект Закону України «Про медіацію» № 3504 [1]. Водночас в юридичному середовищі відбувається дискусія щодо ролі медіатора, етичних та кваліфікаційних вимог до нього, а також можливості здійснення медіації адвокатами, нотаріусами тощо.

Окремі питання правового статусу медіатора досліджено у працях таких науковців, як Є. Бородін, Т. Кисельова, Я. Любченко, Н. Мазаракі, Г. Огренчук та інші. Водночас актуальним залишається питання гармонізації законодавства України із європейським законодавством, в тому числі щодо визначення кваліфікаційних вимог та етичних стандартів діяльності медіатора.

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає у вивченні міжнародного та національного досвіду визначення статусу медіатора та на його основі аналізу законопроекту про медіацію з метою пошуку шляхів вдосконалення статусу медіатора та вимог до нього. Для вирішення поставленої мети реалізовано такі завдання: проаналізовано поняття медіатора, кваліфікаційні вимоги до нього, визначено переваги та недоліки законопроекту щодо медіації в частині статусу медіатора, а також етичні стандарти діяльності медіатора.

Результати дослідження. Аналізуючи національні акти, що регулюють медіацію, можна побачити, що вони виділяють в якості основоположних принципів медіації незалежність і неупередженість медіатора. Такі норми містяться у статті 3 Закону Республіки Білорусь «Про медіацію» від 12 червня 2013 року [2], статті 4 Закону Республіки Казахстан «Про медіацію» від 28 січня 2011 року [3], статті 3 Закону Республіки Молдова «Про медіацію» від 14 червня 2007 року [4], Преамбулі Закону Мальти «Про медіацію» від 21 грудня 2004 року [5], а також у Європейському кодексі поведінки медіатора [6].

У проекті Закону України «Про медіацію» № 3504, який прийнятий Верховною Радою 15 липня 2020 року в першому читанні (надалі – проект Закону «Про медіацію» № 3504), медіатор визначається як незалежна, нейтральна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію і не має повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору).

Таким чином, з погляду законодавця медіатор насамперед повинен бути незалежною особою. Незалежність виявляється в тому, що медіатор не пов'язаний із сторонами спору (конфлікту) іншими відносинами, є третьою особою. Окрім того, незалежність проявляється в тому, що медіатор не є фінансово, організаційно чи функціонально залежним від сторін конфлікту. Стаття 6 проекту Закону «Про медіацію» № 3504 встановлює, що під час медіації медіатор як нейтральна третя особа повинен бути незалежним від сторін медіації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб.

Рекомендація Комісії 2001/310/ЄС від 4 квітня 2001 року щодо принципів діяльності позасудових органів, залучених до компромісного розв'язання суперечок за участю споживачів [7], вказує, що такі органи під час своєї сертифікації повинні, як зазначає A. Viard, «підтверджувати відповідність декільком обов'язковим критеріям якості, що, серед іншого, показують їх незалежність, неупередженість, справедливість та досвід» [8].

Більшість дослідників вказують на незалежність медіатора як на чинник, що дає можливість медіатору зі сторони подивитися на конфлікт та вказати на шляхи досягнення компромісу [9]. При цьому завданням медіатора є сприяння комунікації між сторонами та допомога їм у визначенні питань, що є істотними для вирішення спору [10].

Нейтральність та неупередженість медіатора проявляється у тому, що він не зацікавлений у перемозі однієї зі сторін конфлікту. Основна роль медіатора – сприяти налагодженню комунікації між сторонами, однак не вирішувати спір по суті. Медіатор допомагає сторонам налагодити комунікацію, пояснити одна одній своє бачення, визначити шляхи його розв'язання, проаналізувати можливі варіанти рішень, допомогти досягти домовленості щодо розв'язання спору (конфлікту). Якщо в учасників виникають сумніви щодо неупередженості медіатора, то вони вправі припинити процес медіації [11].

Залежно від кількості медіаторів, які беруть участь у процедурі примирення, можна виділити медіацію з одним медіатором та колективну (спільну) медіацію.

Оскільки медіація є непростю процедурою, то спільне посередництво має безліч переваг лише в тому разі, якщо всі медіатори професійно сумісні і знають, як працювати разом, оскільки так вони доповнюють один одного, мають можливість розподілити між собою завдання, виробити стратегію вирішення спору разом, а також порівняти своє сприйняття інформації, наданої сторонами. Модель одного посередника, на думку І. Ясиновського, є більш ефективною в порівнянні з попередньою в тому разі, якщо медіатори не знайомі один з одним [12].

Законодавець по-різному підходить до можливості участі у процесі медіації кількох медіаторів. Аналіз іноземного законодавства у сфері медіації засвідчує, що ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у країнах Європи було прийнято закони про медіацію. Австрія та Німеччина досить детально врегулювали процедуру медіації та повноваження медіатора. У 2001 р. в Австрії було розроблено Закон «Про медіацію» і через декілька років набула чинності Директива про медіацію у цивільних спорах. 26 липня 2012 р. набув чинності Закон про медіацію у Німеччині, в якому регулюються питання медіації всіх видів судового процесу, визначається статус медіатора, його обов'язки, механізми забезпечення об'єктивності та нейтральності. При цьому допускається участь кількох медіаторів у процедурі медіації. Так само допускається спільне посередництво у профільному законі Казахстану.

Директива Європейського союзу «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» 2008/52/ЄС [13] визначає посередника (медіатора) як будь-яку третю особу, до якої звертаються сторони, аби провести посередництво ефективним, безстороннім і компетентним способом, незалежно від свого найменування або професії у відповідній державі-члені, а також незалежно від того, як ця третя особа призначається для проведення посередництва, та незалежно від процедури проведення посередництва.

Таким чином, кожна держава самостійно визначає особливості статусу медіатора. В залежності від того, хто виступає в ролі медіатора, можна виділити такі моделі медіації.

По-перше, виділяється судова медіація. У деяких країнах медіація розглядається як частина судочинства, тому вона має проводитися суддею, який отримав на це доручення і, який має відповідну підготовку, навички та не відповідає за винесення рішення по справі. Допустивши медіацію, суд здійснює контроль у передбаченій законом формі. Зокрема, суд має право за своєю ініціативою припинити посередництво, якщо виявляться ознаки порушення належного здійснення цієї процедури. Угода, якої досягли сторони в ході медіації, затверджується судом. Залежно від суб'єкта, що виступає в ролі посередника, судова медіація може проводитися суддями і безпосередньо посередниками, медіаторами. Так, у Канаді в Апеляційному суді Квебека медіацію вправі проводити судді. При цьому у сторін зберігається право вибору – звернутися до приватного медіатора, який бере участь у програмі судової медіації, або до судді-медіатора [14]. Компонентом системи правосуддя є медіація у Німеччині. В Україні натомість запроваджено інститут врегулювання спору за участю судді, який не тотожний інституту медіації і має різні принципи та учасників.

По-друге, виділяється адвокатська медіація. Відповідно у ролі медіатора виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. Для прикладу, в Італії асоціації адвокатів вправі створювати свої організації з надання послуг медіації. Більше того, організації внесені до реєстру, можуть пропонувати послуги медіації в режимі онлайн [14]. В Україні адвокатська спільнота також зацікавлена у наданні адвокатам можливості здійснювати медіацію, а при Національній асоціації адвокатів України створено Комітет з питань медіації [15]. Значна кількість адвокатів одночасно зазначає про можливість надання ними послуг медіації.

Перевагами такого виду медіації є обізнаність у праві, незалежність та професіоналізм. Однак, науковці зазначають, що, діючи в якості медіатора, адвокату необхідно змінювати установку на застосування права в інтересах лише однієї зі сторін спору (конфлікту) і виходити з того, що тільки самі сторони можуть врегулювати існуючий спір (конфлікт) і визначити, чи є ті чи інші умови прийнятними для них [16, с. 23].

Адвокат, який є представником однієї з сторін, уже не може здійснювати процедуру примирення, оскільки тут виникає конфлікт інтересів. У Німеччині на законодавчому рівні встановлено заборону бути медіатором у справі, в якій адвокат був чи є представником однієї зі сторін, чи навіть побічно співпрацював з адвокатом однієї зі сторін (спільний офіс тощо) [17]. Така ж заборона бути представником або захисником будь-якої із сторін у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), в якому він був медіатором, міститься і у проекті Закону «Про медіацію» № 3504.

По-третє, виділяється нотаріальна медіація. У ролі посередника виступає нотаріус, який допомагає сторонам досягти згоди, і належно оформити домовленість. М. Дякович зазначає, що «різнібічні завдання медіації мобілізують характерні риси як медіатора, так і нотаріуса», [18], а «всі характерні для медіації та медіатора якості (дотримання абсолютного нейтралітету і неупередженості, незалежність, майнова відповідальність тощо) органічно властиві нотаріальній діяльності» [19]. Проте такий різновид медіації не набув поширення.

Найбільшого поширення у світі набула професійна медіація. Нині організації медіаторів в усьому світі розробляють стандарти професійної підготовки медіаторів, кодекси етики медіаторів, правила проведення медіацій, дисциплінарні процедури, що застосовуються до медіаторів – членів організацій. Організації медіаторів здійснюють професійну підготовку та навчання медіаторів, їх сертифікацію і подальше підвищення кваліфікації. Висока конкуренція на ринку медіаційних послуг, коли у всіх країнах медіаторів більше, ніж бажаних скористатися їх послугами, призвела до жорсткого відбору тренінгових та сертифікаційних програм, постійного підвищення якості підготовки медіаторів [14].

У статті 4 «Гарантії якості посередництва» Директиви «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» 2008/52/ЄС зазначається, що держави-члени заохочують складання добровільних кодексів належної поведінки при посередництві і приєднання до цих кодексів посередників і організацій, що надають послуги з посередництва, а також

інші ефективні механізми перевірки якості надання посередницьких послуг та сприяють початковому та подальшому навчанню посередників.

М. Федорчук, аналізуючи досвід Литви у запровадженні медіації, зазначає, що після прийняття закону про медіацію Кабінет міністрів Латвії розробив Порядок сертифікації і атестації медіаторів (№433 від 05.08.2014). Порядок встановлює процедуру подання заявки на участь в екзамені сертифікації медіатора, зміст екзамену, плату та зразок сертифіката сертифікованого медіатора [20].

Проект Закону «Про медіацію» № 3504 у розділі II визначає статус і вказує, що медіатором може бути фізична особа, яка має вищу освіту та пройшла базову підготовку у сфері медіації в Україні або за її межами. У наступних статтях розділу зазначаються вимоги до підготовки медіатора, його права й обов'язки, а також відповідальність.

Привертає увагу вказівка на мінімальну кількість годин базової підготовки медіатора та зазначення завдань такої підготовки. На думку законодавця, підготовку у сфері медіації можуть здійснювати заклади освіти, а також організації, що забезпечують проведення медіації, суб'єкти господарювання незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, що мають право надавати послуги у сфері медіації або організувати їх надання відповідно до законодавства. Ці ж суб'єкти, що здійснюють підготовку у сфері медіації, видають документ, що засвідчує таку підготовку, а також ведуть та оприлюднюють реєстри своїх випускників.

Такий широкий перелік суб'єктів, що здійснюють підготовку у сфері медіації, та надання їм функцій ведення окремих реєстрів медіаторів у перспективі може призвести до маніпуляцій та безконтрольності. Досвід країн, де вже впроваджено медіацію, показує, що найбільш ефективним є ведення єдиного реєстру медіаторів та їх організацій. Окрім того, поза увагою законодавця залишилося питання перевірки компетенції медіаторів, оскільки не запроваджується ефективної системи контролю якості послуг медіаторів.

У процедурі медіації медіатор керує процесом та забезпечує певну послідовність (структурованість) розмов, завдяки чому обом сторонам надається рівна можливість висловити своє бачення суті конфлікту. При цьому необхідно, щоб медіатор забезпечив відповідну поведінку сторін, а також відповідність власної поведінки моральним нормам, оскільки перебування сторін медіації у конфлікті іноді супроводжується бурхливими дискусіями та викликає багато емоцій.

Проект Закону «Про медіацію» № 3504 вказує, що медіатор зобов'язаний дотримуватися принципів медіації, правил проведення медіації та етики медіатора. При цьому відсутність будь яких вимог до процедури затвердження таких правил та етичних стандартів, свідчить про відмову від їх регламентації.

В Україні громадськими організаціями (асоціаціями) медіаторів були затверджені кодекси етики медіаторів, наприклад Кодекс етики медіатора Українського центру медіації [21] та Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України [23], основою яких став Європейський кодекс етики медіаторів, розроблений при підтримці Європейської Комісії і затверджений на конференції у 02 червня 2004 року Брюсселі [24].

Основними етичними стандартами медіатора у кодексах визначені такі:

Компетентність. Медіатор повинен бути компетентним і добре розбиратися в процедурі медіації, що забезпечується навчанням, безперервним оновленням знань і практики медіації з урахуванням відповідних стандартів і правил акредитації. Окремі кодекси зазначають про необхідність постійного психологічного розвантаження медіатора, з метою недопущення професійного вигорання та деформації.

Незалежність. До початку медіації медіатор зобов'язаний повідомити сторони про будь-які обставини, які можуть вплинути або можуть розглядатися як такі, що можуть вплинути, на його незалежність, або викликати конфлікт інтересів. Якщо медіацію розпочато, медіатор повинен призупинити медіацію при виявленні вищевказаних обставин.

Ще до початку процедури медіації медіатор повинен надати сторонам повну інформацію щодо можливих способів оплати та розміру винагороди, що теж розглядається в аспекті незалежності медіатора.

Безсторонність. Медіатор завжди повинен діяти неупереджено і докладати зусиль, щоб він був сприйнятий як неупереджений, а також в однаковій мірі і з ретельністю працювати з усіма сторонами під час медіації.

Конфіденційність. Медіатор зобов'язаний дотримуватися конфіденційності щодо всієї інформації, отриманої в процесі медіації або в зв'язку з нею, включаючи і сам факт того, що медіація мала місце або буде відбуватися, крім випадків, коли розкриття такої інформації вимагається законодавством або на підставі публічного порядку.

Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений Наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 року № 892 вказує, що взаємодія отримувача соціальної послуги з медіатором відбувається на принципах взаємної поваги, неприпустимості образ та приниження гідності, погодження учасниками медіації місця, дати та часових меж кожної зустрічі, створення комфортних умов для учасників медіації [24].

Окремі дослідники зазначають про необхідність формування у медіатора soft skills, а також спеціальної медіаційної компетентності в процесі навчання та подальшої освіти. На думку Є. Бородіна, медіаційна компетентність складається з соціально-психологічної, конфліктологічної, комунікативної, перцептивної (когнітивної) компетентності, а також знань в сфері поведінки і взаємодії людей; припускає глибокі знання в сфері ділового спілкування (встановлення контакту, ведення переговорів), знання закономірностей сприйняття і пізнання людьми один одного на основі зовнішності, поведінкової симптоматики, візуальної діагностики, знання закономірностей психологічної дії [25, с. 161].

Окремо слід сказати, що законодавство більшості країн, наприклад стаття 4 Закону Болгарії «Про медіацію» [26], так само як і проект Закону «Про медіацію» № 3504, визначає медіатора як фізичну особу, наголошуючи на необхідності її фахової підготовки [27].

Висновки. Таким чином, медіатором може бути фізична особа, яка проводить незалежну професійну діяльність, є нейтральною та безсторонньою (неупередженою). Така особа не повинна мати спеціальних повноважень щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору), а також конфлікту інтересів. Медіатор повинен пройти попереднє навчання та набути відповідну кваліфікацію, підтвердженням якої є документ, який видається суб'єктами, що здійснюють підготовку у сфері медіації, а також проходити підвищення кваліфікації. Населенню повинен бути забезпечений доступ до реєстрів (реєстру) медіаторів.

Разом з тим, проект Закону «Про медіацію» № 3504 потребує вдосконалення в частині визначення статусу медіатора. Так, необхідно:

- визначити більш чітко можливість/неможливість проведення медіації кількома медіаторами одночасно;
- визначити вимоги до попереднього навчання медіатора (в частині змістовного наповнення навчальних програм та необхідних медіаційних компетентностей), а також періодичності та обов'язковості/необов'язковості постійного підвищення кваліфікації медіатором;
- визначити правові засади діяльності медіатора (наявність статусу суб'єкта підприємницької діяльності чи здійснення професійної діяльності самостійно, особливості оподаткування такої діяльності) та можливість/неможливість її проведення адвокатами та нотаріусами;
- визначити можливості медіаторам засновувати органи самоорганізації та наділення таких органів функціями ведення реєстру медіаторів.

Основними етичними стандартами медіатора є незалежність, безсторонність, конфіденційність, договірні засади співпраці зі сторонами конфлікту (спору).

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Проект Закону № 3504 від 19.05.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877
2. Закон Республики Беларусь 12 июля 2013 г. № 58-3 “О медиации” URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11300058>

3. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV “О медиации”. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376
4. Закон Республики Молдова от 14.06.2007 N. 134 “О медиации”. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326255&lang=2>
5. Закон Мальты про медиацию від 21 грудня 2004 року. URL: https://justice.gov.mt/en/mmc/Documents/Chapter_474t.pdf
6. Европейський кодекс поведінки медіатора (European Code of Conduct for Mediation Providers) [Інтернет] URL: <https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6> [цитуються 2020-05-18]
7. Дяченко Г., Резнік О. Запровадження інституту медіації як альтернативного способу вирішення спорів у податковій сфері. *Право*. № 2(56). 2017. С. 63–67.
8. Рекомендація Комісії 2001/310/ЄС від 4 квітня 2001 року щодо принципів діяльності позасудових органів, залучених до компромісного розв’язання суперечок за участю споживачів (ОВ L 109, 19.4.2001, 56–57)
9. Biard, A. Impact of Directive 2013/11/EU on Consumer ADR Quality: Evidence from France and the UK (2019) 42: 109. <https://doi.org/10.1007/s10603-018-9394-z>
10. Kovach K. Principles and Practice. *Saint Paul*. 2004. С. 15.
11. Ференц Т. Перспективи розвитку медіації в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.esw.org.ua/content/download/825/5186/file/ferenc.doc
12. Ясиновський І. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 4 (33). 2014. С. 94–98.
13. Директива 2008/52/ ЄС Європейського парламенту і ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95 [цитуються 2020-12-20]
14. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України* : загальнодержавне наук.-практ. період. юридичне видання. Київ, 2011. № 11–12. С. 225–236.
15. Комітет з питань медіації, Національна асоціація адвокатів України. URL : <http://unba.org.ua/komitety> (дата звернення: 18.11.2018).
16. Яновська О., Біцай А. Особливості участі адвоката у процедурі медіації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 1(99)/2014. С. 21–24.
17. Сергєєва С. Медіація. А як у них? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/mediaciya-a-yak-u-nih.html>
18. Дякович М.М. Нотаріус як медіатор. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 54–55 . URL: http://lsej.org.ua/1_2015/14.pdf
19. Дякович М.М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137.
20. Федорчук М. Медіація: досвід Литви. URL: <https://law.chnu.edu.ua/mediatsiia-dosvid-latvii/>
21. Кодекс етики медіатора. *Український центр медіації*. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora>
22. Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/ethical-code/>
23. Європейський кодекс етики медіаторів, розроблений при підтримці Європейської Комісії і затверджений на конференції у 02 червня 2004 року Брюсселі. URL: https://decisionlab.com.ua/DLfiles/European_Code_of_Conduct_for_Mediators_UA.pdf
24. Про державні стандарти медіації як соціальної послуги : наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16> (дата звернення: 15.12.2020).

25. Бородин Є.Є. Механізм медіації в системі публічного управління. дис. канд. держ. упр. : 25.00.02, Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019. 245 с.

26. Про медіацію (посередництво) Закон Болгарії від 17 грудня 2004 року URL: https://issuu.com/uccg/docs/25_bulgarian_mediation_state_act_ukr

27. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Radę w dniu 26 czerwca 2006. URL: <https://bip.men.gov.pl/wp-content/uploads/sites/2/2019/07/standard-mediacji-opracowany-przez-spoleczna-rade-ds.-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow-przy-ministrze-sprawiedliwosci-2006-r..pdf>

